

Универзитет у Новом Саду, Факултет техничких наука

ОАС Софтверско инжењерство и информационе технологије

Организација података

Организације датотека и методе приступа

Садржај

- **Основни појмови**
- Организовање података
- Организације датотека
- Процедуре над датотекама
- Методе приступа
- Ресурси

Основни појмови

- Датотека са строго дефинисаном структуром – нивои
  - логичка структура над скупом обележја
    - тип слога
      - тип слога је именовани низ обележја где је сваком обележју придружен домен
        - домен је тип податка
      - за тип слога се дефинише кључ
    - логичка структура над скупом података
      - скуп појава типа слога снабдевен релацијом строгог поретка
        - релација по којој су појаве уређене према вредности кључа
    - физичка структура података
      - подаци датотеке, информација о структури типа слога и евентуално информација о везама између слогова смештени на меморијски медијум

Основни појмови

- Датотека – концепти
  - **поље**
  - **слог**
  - **блок**

Основни појмови

- **Поље** (Mogin, 2008)

- поље је најмања организациона јединица података датотеке, која садржи смисао
  - поља садрже индивидуалне податке, конкретизације обележја и носе информацију о структури типа слога

Основни појмови

- Слог (Mogin, 2008)
  - слог је појава типа слова уписана у датотеку
    - појава типа слова је у структурном погледу низ поља
    - у физичкој структури датотеке, слог може имати додатна поља у односу на одговарајућу појаву типа слова
      - додатна поља за статус слова и показиваче

Основни појмови

- Слог (Mogin, 2008)
  - генеричка структура слога S
    - $k(S)$ – вредност кључа
    - $n(S)$ – конкретизација некључних обележја слога
    - $s(S)$ – статус слога
      - обично само индикатор актуелности слога
    - $v_i(S)$ – показивачи
      - $1 \leq i \leq p$

$k(S)$	$n(S)$	$s(S)$	$v_1(S)$	$\dots$	$v_p(S)$
--------	--------	--------	----------	---------	----------

Основни појмови

- Слог – показивачи (Mogin, 2008)
  - показивач садржи информацију о адреси локације повезаног слога
  - један слог може садржати више показивача
  - показивачи се у датотеци могу појавити и изван слогова

Основни појмови

- Слог – показивачи – врсте адреса (Mogin, 2008)
  - **апсолутна адреса**
    - машинска адреса
      - пример за диск – (u, c, t, s)
        - ознака уређаја (u), редни број цилиндра (c), редни број стазе на цилиндру (t), редни број сектора на стази (s)
    - **релативна адреса**
      - редни број локације дела меморијског простора датотеке
        - $1 \leq rel\_adr \leq Q$, Q је број локација у меморијском простору датотеке
      - интерно бива трансформисана у апсолутну адресу
    - **символичка адреса**
      - вредност кључа повезаног слога
      - интерно бива трансформисана у релативну адресу

Основни појмови

- **Блок** (Mogin, 2008)

- блок је организациона јединица података која представља групу слогова
- блок представља јединицу размене података између диска и оперативне меморије
- делови блока
  - један или више слогова
  - заглавље, по потреби
    - заглавље садржи податке о блоку
      - нпр. број актуелних слогова у блоку или број слободних локација у блоку
- фактор блокирања f
  - број слогова за један блок ($f \geq 1$), константан на нивоу датотеке

Основни појмови

- **Блок** (Mogin, 2008)

- мотивација за увођење блокова
    - побољшање искоришћења меморијског простора
      - обично је капацитет сектора на диску већи од величине једног слога
    - повећање ефективне брзине размене података између оперативне меморије и екстерног меморијског уређаја
      - време размене података очекивано мање од средњег времена приступа
    - повећање ефикасности обраде података кроз смањење броја неопходних улазно-излазних операција
      - у случају да се слогови који су потребни у узастопним корацима обраде налазе у истом блоку

Основни појмови

- **Датотека** (Mogin, 2008)
  - један једноставан облик датотеке
    - датотека као низ блокова
      - блок као низ слогова
        - слог као низ поља
    - могућност увођења заглавља
      - блокови датотеке могу бити проширени својим заглављима
      - датотека може бити проширена заглављем

Основни појмови

- **Датотека – заглавље** (Mogin, 2008)
  - заглавље у облику специјалног слога смештеног на почетак датотеке
    - специјални слог садржи податке о структури и стању датотеке
      - нпр. број слогова у датотеци или показивач на слог од посебног значаја у датотеци
  - не мора свака датотека имати заглавље

Основни појмови

- Датотека – ознака краја (Mogin, 2008)
  - чести начини за означавање краја датотеке
    - специјална ознака за крај уписана у прву слободну локацију датотеке
    - специјална ознака за крај уписана у показивач слога који је логички последњи
    - путем посебне евиденције о броју заузетих локација
  - означавање краја датотеке се не мора изводити у свакој датотеци

Основни појмови

- Датотека – прорачун потребног простора (Mogin, 2008)
    - K_d – капацитет меморијског простора потребан за смештај датотеке ако су слогови константног броја поља и константне дужине
- $K_d = \left\lceil \frac{x}{f} \right\rceil K_b + W_d$
- x – број слогова
- $x = N_o + N_s$
- f – фактор блокирања
- $f = \left\lceil \frac{K_b - K_z}{K_l} \right\rceil$
- K_b – капацитет физичког блока
- W_d – капацитет потребан за податке које оперативни систем чува о датотеци (системска табела датотеке)
- N_o – број обичних слогова
- N_s – број специјалних слогова
- $N_s \in \{0, 1, 2\}$, зависно од тога да ли потребан слог за заглавље датотеке, слог за ознаку краја датотеке, оба или ниједан
- K_z – капацитет локације за смештај заглавља блока
- K_l – капацитет локације за смештај слога

Основни појмови

- Датотека као резултат организовања података
  - физичка структура података, која одговара логичкој структури над скупом појава једног типа слога, снабдевена заглављем и потенцијално проширена помоћним структурама података

Садржај

- Основни појмови
- **Организовање података**
- Организације датотека
- Процедуре над датотекама
- Методе приступа
- Ресурси

Организовање података

- Организовање података је повезивање података у целину у циљу обезбеђења услова за њихову ефикасну обраду (Mogin, 2008)
  - организација података је назив за резултат организовања података
    - резултат организовања података је физичка структура података
      - резултат може бити скуп датотека
      - резултат може бити база података

Организовање података

- Организовање података – активности
  - активности у очекиваном редоследу извршења (није свака активност увек обавезна)
    - дефинисање скупа обележја
    - пројектовање логичке структуре над скупом обележја
    - избор поступка за доделу адреса локација слоговима
    - избор поступака за меморисање логичких веза између слогова
    - дефинисање помоћних структура података
    - прорачун и резервисање простора на медијуму меморијског уређаја
    - смештање слогова и њихових веза на меморијски медијум

Организовање података

- Организовање података – активности
  - **дефинисање скупа обележја**
    - изводи се на основу циљева/задатака за информациони систем
  - **пројектовање логичке структуре над скупом обележја**
    - дефинисање типова слогова
    - дефинисање релација између појава слогова различитог типа
    - одређивање кључева за сваки тип слога

Организовање података

- Организовање података – активности (Mogin, 2008)
  - избор поступка за доделу адреса локација слоговима
    - основни начини доделе локација слоговима
      - уписивање новог слога на крај датотеке
      - уписивање новог слога у прву слободну локацију
        - слободне локације су спретнуте у ланац
      - уписивање новог слога у локацију чија релативна адреса представља функцију вредности кључа

Организовање података

- Организовање података – активности (Mogin, 2008)
  - избор поступака за меморисање логичких веза између слогова
    - основни начини за меморисање логичких веза између слогова
      - путем физичког позиционирања
        - логички суседни слогови бивају смештани у физички суседне локације
      - путем показивача
        - показивач показује на локацију непосредног логичког следбеника
        - место показивача
          - у формату слога
          - у помоћној структури података (нпр. у стаблу тражења)
    - не мора се увек водити рачуна о логичким везама између слогова

Организовање података

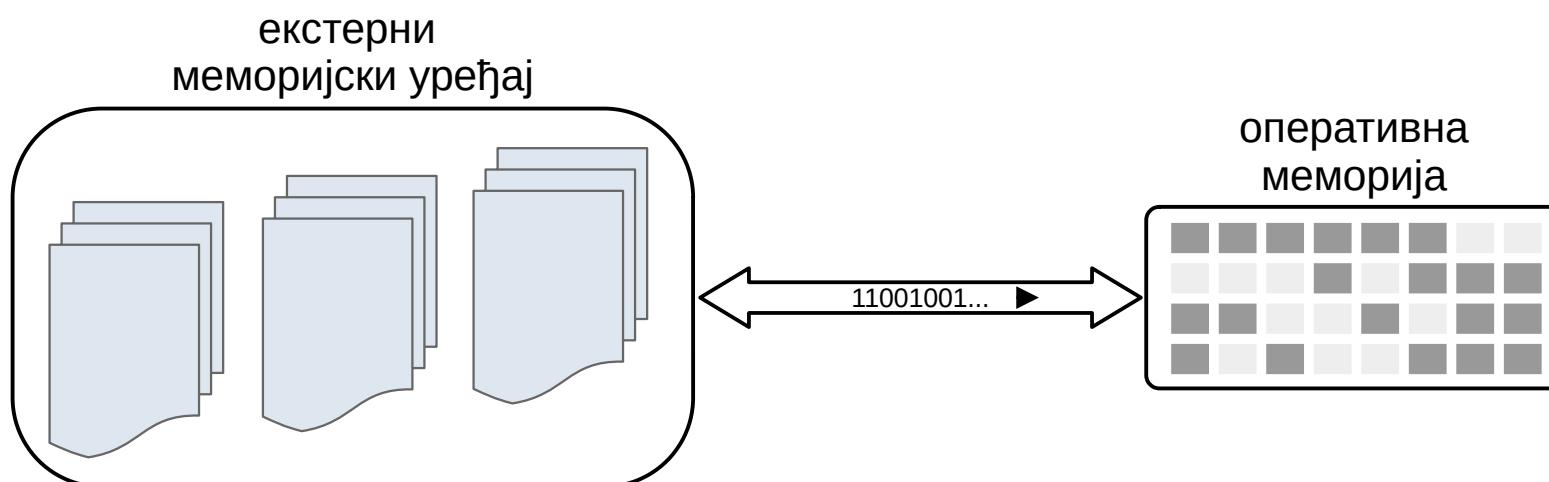
- Организовање података – активности
  - **дефинисање помоћних структура података**
    - специјалне помоћне структуре података не морају увек постојати
    - помоћне структуре података бивају увођене ради повећања ефикасности у употреби података, али подразумевају и увођење редундантности
  - **прорачун и резервисање простора на медијуму меморијског уређаја**
    - може бити обављено и динамички од стране оперативног система
  - **смештање слогова и њихових веза на меморијски медијум**

Садржај

- Основни појмови
- Организовање података
- **Организације датотека**
- Процедуре над датотекама
- Методе приступа
- Ресурси

Организације датотека

- Основни систем рада над датотекама
  - датотеке се обрађују у оперативној меморији (ОМ)
  - датотеке се смештају на екстерни меморијски уређај (ЕМУ)
    - обезбеђење перзистенције података
    - низа цена меморисања података

Организације датотека

- Теорија о организацијама датотека (Mogin, 2008)
  - разумевање рада над структурама података у ОМ није довољно
  - посебна теорија је неопходна
    - због потребе преноса података између ЕМУ и ОМ
    - због разлика у времену приступа подацима између ЕМУ и ОМ
      - потребно узети у обзир специфичности саме врсте ЕМУ
    - због немогућности смештање целокупне датотеке у ОМ у појединим случајевима

Организације датотека

- Датотека као резултат организовања података
  - физичка структура података, која одговара логичкој структури над скупом појава једног типа слога, снабдевена заглављем и потенцијално проширена помоћним структурама података

Организације датотека

- Врсте организација датотека (Mogin, 2008)
  - постоје разне врсте организација датотека
  - разврставање може бити сагледано на основу више фактора
    - који је примењени поступак за доделу адреса слоговима
    - који је примењени поступак за меморисање логичких веза између слогова
    - да ли постоје помоћне структуре података и, ако постоје, каквих су карактеристика

Организације датотека

- Врсте организација датотека (Mogin, 2008)
  - примери
    - **серијска**
    - **секвенцијална**
    - **спретнутица**
    - **расута**
    - **индексна**
    - **с више кључева**

Организације датотека

- Врсте организација датотека (Mogin, 2008)
  - две групе врста организација датотека
    - **основне**
      - примери
        - серијска, секвенцијална, спретнута, расута
    - **напредне**, које настају извођењем из основних
      - обухватају помоћне структуре података
      - примери
        - индексна, с више кључева

Организације датотека

- Врсте организација датотека – основне (Mogin, 2008)
  - серијска
    - слогови бивају распоређивани један за другим у редоследу у којем настају (хронолошки)
    - додела локација слоговима
      - уписивање новог слога на крај датотеке
    - меморисање логичких веза
      - /
    - помоћне структуре података
      - /

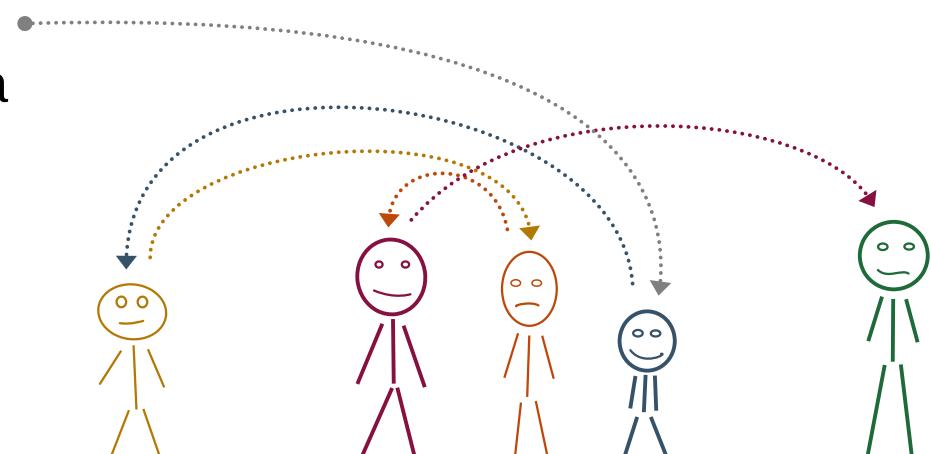
Организације датотека

- Врсте организација датотека – основне (Mogin, 2008)
  - **секвенцијална**
    - слогови бивају распоређивани према логичком поретку
      - ично у растућем поретку у односу на вредност кључа
    - додела локација слоговима
      - уписивање новог слога на крај датотеке (појавом нових слогова искоришћени простор се постепено проширује)
    - меморисање логичких веза
      - помоћу физичког позиционирања
    - помоћне структуре података
      - /

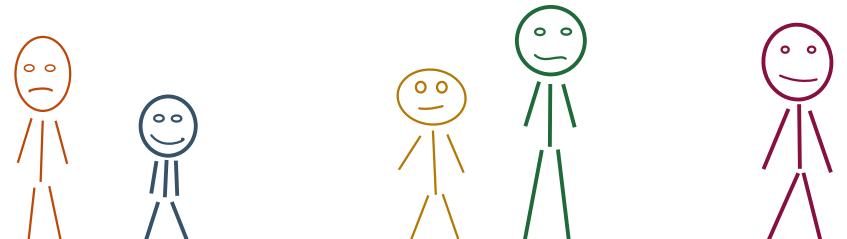
Организације датотека

- Врсте организација датотека – основне (Mogin, 2008)
  - спрегнута
    - слогови су спрегнути путем показивача и слободне локације су спрегнуте путем показивача
    - додела локација слоговима
      - уписивање новог слога у прву слободну локацију
        - слободне локације су спрегнуте у ланац
    - меморисање логичких веза
      - путем показивача
    - помоћне структуре података
      - /

Организације датотека

- Врсте организација датотека – основне
  - расута
    - слогови бивају смештани на основу резултата трансформације вредности кључа
    - додела локација слоговима
      - уписивање новог слога у локацију чија релативна адреса представља функцију вредности кључа
    - меморисање логичких веза
      - /
    - помоћне структуре података
      - присуство помоћних структура података зависно од конкретне подврсте расуте организације

Организације датотека

- Врсте организација датотека – основне (Mogin, 2008)
  - расута
    - врсте расуте организације
      - директна
      - релативна
      - статичка расута
      - динамичка расута

Организације датотека

- Врсте организација датотека – основне – преглед

(Mogin, 2008)

ВРСТА ОРГАНИЗАЦИЈЕ	ПАРАМЕТАР ОРГАНИЗАЦИЈЕ		
	додела локација слоговима	меморисање логичких веза	помоћне структуре података
серијска	на крај датотеке	/	/
секвенцијална	на крај датотеке	физичким позиционирањем	/
спретнута	у прву слободну локацију из посебног ланца	путем показивача	/
расута	на основу вредности трансформације вредности кључа	/	зависно од подврсте организације

Организације датотека

- Врсте организација датотека – напредне
  - **индексна**
    - подаци распоређени у зонама
      - две главне зоне
        - зона података (примарна зона)
          - обухвата слогове
          - ично серијски или секвенцијално организована
        - зона индекса
          - обухвата стабло за потребе брзог приступа слоговима
      - трећа зона може постојати у неким подврстама
        - зона прекорачења
          - обухвата слогове прекорачиоце
    - помоћне структуре података
      - стабло у зони индекса

Организације датотека

- Врсте организација датотека – напредне
  - **индексна**
    - врсте индексне организације
      - статичка индексна (индекс-секвенцијална)
      - динамичка индексна (с *B*-стаблом)

Организације датотека

- Врсте организација датотека – напредне
  - **с више кључева**
    - постоји више дефинисаних кључева
      - примарни кључ
      - алтернативни кључеви
        - као алтернативни кључеви појављују се секундарни кључеви
          - секундарни кључ је подскуп скупа обележја типа слога такав да није суперкључ типа слога
        - за секундарне кључеве бивају формиране помоћне структуре података које служе томе да претраживање по секундарним кључевима буде што ефикасније

Организације датотека

- Врсте организација датотека – напредне

- **с више кључева**

- у основи индексна организација с *B*-стаблом
    - подаци распоређени у зонама
      - зона података (примарна зона)
      - зоне индекса
        - број зона индекса обично одговара броју дефинисаних кључева
    - помоћне структуре података
      - стабла у зонама индекса

Организације датотека

- Врсте организација датотека – напредне
  - **с више кључева**
    - врсте организације с више кључева
      - мултилисна (мултилиста)
      - инвертована

Садржај

- Основни појмови
- Организовање података
- Организације датотека
- **Процедуре над датотекама**
- Методе приступа
- Ресурси

Процедуре над датотекама

- Процедуре за рад над датотекама
  - **формирање**
  - **приступање**
  - **тражење**
  - **претраживање**
  - **обрада**
  - **ажурирање**
  - **реорганизовање**

(Mogin, 2008)

Процедуре над датотекама

- Процедура – формирање (Mogin, 2008)
  - смештање слогова на меморијски медијум у складу с одабраним поступцима за доделу адреса локација слоговима и за меморисање логичких веза између слогова
  - два начина формирања
    - кроз упис нових слогова при ажурирању
      - код серијске, динамичке расуте и индексне с *B*-стаблом
    - кроз посебан поступак формирања
      - код секвенцијалне, спрегнуте, статичке расуте и статичке индексне

Процедуре над датотекама

- Процедура – приступање (Mogin, 2008)
  - приступање локацији меморијског простора додељеног датотеци
    - начини приступа
      - секвенцијални
        - у наредном кораку рада приступа се локацији која је физички суседна у односу на текућу локацију
      - директни
        - у наредном кораку рада приступа се произвољној локацији
          - не узима се у обзир текућа локација
      - динамички
        - комбинација секвенцијалног и директног приступа
          - по приступу произвољној локацији сукцесивно се приступа физички суседним локацијама

Процедуре над датотекама

- Процедура – тражење (Mogin, 2008)
  - проналажење актуелног слога по задатој вредности кључа
    - аргумент тражења – задата вредност кључа
  - исход тражења
    - успешно
      - међу актуелним слововима постоји тражени слог
    - неуспешно
      - међу актуелним слововима не постоји тражени слог

Процедуре над датотекама

- Процедура – тражење (Mogin, 2008)
  - конкретни резултати тражења
    - индикатор успешности тражења
      - једини обавезан
    - тражени слог
    - релативна адреса локације на којој је тражење стало

Процедуре над датотекама

- Процедура – тражење (Mogin, 2008)
  - основне методе тражења
    - линеарно тражење
    - тражење праћењем показивача
    - на основу трансформације аргумента тражења у адресу
  - врсте тражења
    - тражење логички наредног слога
      - ослања се на праћење логичких веза између слогова
      - узима се у обзир где се претходно тражење зауставило, ако је оно уопште постојало
      - не мора подразумевати тражење логички непосредно наредног слога
    - тражење случајно одабраног слога

Процедуре над датотекама

- Процедура – претраживање (Mogin, 2008)
  - проналажење слогова по вредностима секундарних кључева
    - аргумент претраживања – задате вредности секундарних кључева
      - специфични облици упита за претраживање
        - конјунктивни облик
          - потребно да све задате вредности секундарних кључева буду адекватно заступљене у слогу
        - дисјунктивни облик
          - довольно да само једна задата вредност секундарног кључа буде адекватно заступљена у слогу
    - конкретни резултат претраживања – подскуп скупа слогова

Процедуре над датотекама

- Процедура – претраживање (Mogin, 2008)
  - претраживање би могло бити уопштено да дозволи проналажање по вредностима било којих обележја
    - питање перформанси претраживања
    - тражење представља посебан случај претраживања

Процедуре над датотекама

- Процедура – обрада (Mogin, 2008)
  - извршавање систематизованог низа операција, чији је циљ трансформација података датотека
  - у обради може учествовати произвољно много датотека

Процедуре над датотекама

- Процедура – обрада (Mogin, 2008)
  - улоге датотека у обradi
    - према радњама читања и писања
      - врсте улога
        - улазна датотека
          - датотека из које се чита
        - излазна датотека
          - датотека у коју се пише
      - иста датотека може имати обе улоге (бити и улазна и излазна)

Процедуре над датотекама

- Процедура – обрада (Mogin, 2008)
  - улоге датотека у обradi
    - према радњи тражења
      - врсте улога
        - водећа датотека
          - датотека која се користи за генерисање вредности кључка које служе као аргументи тражења над обрађиваном датотеком
        - обрађивана датотека
          - датотека над којом се изводи тражење по генерисаним вредностима кључка
        - иста датотека може имати обе улоге (бити и водећа и обрађивана)

Процедуре над датотекама

- Процедура – обрада (Mogin, 2008)
  - основни режими обраде
    - редоследна обрада
      - када се у наредном кораку обраде захтева приступ слогу у физички суседној локацији или проналажење логички наредног слога у односу на текући слог
    - директна обрада
      - када се у наредном кораку обраде захтева тражење случајно одабраног слога

Процедуре над датотекама

- Процедура – ажурирање (Mogin, 2008)
  - доношење података датотеке у сагласност са стварним стањем
  - активности ажурирања
    - упис новог слога
      - заједно с додавањем евентуалних веза према другим слоговима
    - модификација постојећег слога
      - модификација вредности оних обележја која нису део кључа
    - брисање постојећег слога
      - заједно с уклањањем евентуалних веза према другим слоговима
  - активности ажурирања претходи тражење
    - упис подразумева неуспешно тражење
    - модификација и брисање подразумевају успешно тражење

Процедуре над датотекама

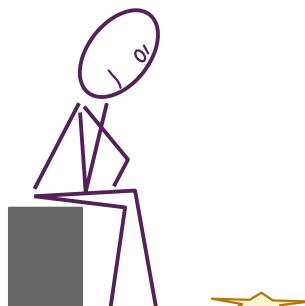
- Процедура – реорганизовање (Mogin, 2008)
  - поновно формирање које се повремено изводи услед деградације перформанси обраде изазване појавом одређених неправилности у физичкој структури података
    - примери неправилности
      - присуство неактуелних слога (логички обрисаних)
      - извесни слогови се не налазе у узастопним локацијама, иако би то требало, већ су разбацани по простору датотеке

Процедуре над датотекама

- Перформансе обраде датотеке (Mogin, 2008)
- - карактеристике идеалне организације датотеке
- минимално заузеће меморијског простора
  - максимално брзо тражење случајно одабраног слога
  - максимално брзо тражење логички наредног слога
  - максимално брзо ажурирање
  - реорганизовање непотребно

Процедуре над датотекама

- Перформансе обраде датотеке (Mogin, 2008)
  - идеална организација датотеке у пракси не постоји
    - постојеће организације датотека задовољавају само неке од карактеристика идеалне организације
      - појединачне организације датотека имају своје предности и мане
    - избор организације датотека за примену зависи од потреба и приоритета у конкретном случају
      - врсте организација датотека могу бити међусобно поређене по томе какве перформансе постижу у одређеним ситуацијама

Процедуре над датотекама

- Мере за оцену перформанси обраде датотеке (Mogin, 2008)
  - квантитативне мере за оцену перформанси
    - четири главне компоненте мере
      - активност која бива анализирана
        - тражење случајно одабраног слога, тражење логички наредног слога, ажурирање (упис, модификација, брисање)
      - исход активности
        - успешно, неуспешно
      - основни показатељ
        - број приступа диску, број поређења вредности у централној јединици (поређења аргумента тражења и вредности кључа)
      - варијанта показатеља
        - апсолутни, средњи

Процедуре над датотекама

- Мере за оцену перформанси обраде датотеке
  - квантитативне мере за оцену перформанси – пример

КОМПОНЕНТЕ МЕРЕ

ОСНОВНИ ПОКАЗАТЕЉ

- број приступа
- број поређења аргумента тражења и вредности кључа

ВАРИЈАНТА ПОКАЗАТЕЉА

- апсолутни
- средњи

АКТИВНОСТ КОЈА БИВА АНАЛИЗИРАНА

- тражење случајно одабраног слога
- тражење логички наредног слога
- ажурирање
  - упис слога
  - модификација слога
  - брисање слога

ИСХОД АКТИВНОСТИ

- успешно
- неуспешно

ПРИМЕР МЕРЕ

средњи број приступа за успешан упис слога

Садржај

- Основни појмови
- Организовање података
- Организације датотека
- Процедуре над датотекама
- **Методе приступа**
- Ресурси

Методе приступа

- Метода приступа (Mogin, 2008)
  - скуп рутине које се старају о изградњи и одржавању структуре датотеке и пружају комплетне услуге уписа и читања података из датотеке, строго водећи рачуна о логичкој структури слогова
    - рутине могу бити у разним окружењима
      - оперативни систем
      - систем за управљање базама података
      - независни кориснички пакет програма
        - припремљен за коришћење у неком програмском језику
    - савремена програмска окружења углавном нуде само базичне методе приступа
      - у случају додатних потреба, обично се ради имплементација одговарајућих метода приступа

Методе приступа

- Метода приступа (Mogin, 2008)
  - за различите врсте организација датотека најчешће су потребне посебне методе приступа
    - метода приступа намењена за одређену врсту организације ставља на располагање корисничким програмима услуге које омогућавају употребу датотека управо такве врсте организације
      - метода приступа нуди инструкције високог нивоа, које могу бити употребљаване у корисничком програму

Методе приступа

- Метода приступа (Mogin, 2008)
  - за различите врсте организација датотека најчешће су потребне посебне методе приступа
    - метода приступа сакрива од корисничког програма комплексност која се тиче размене података с датотеком и структуре датотеке
      - конверзија типова података
      - управљање баферима
      - блокирање и растављање блокова на слогове
      - иницирање улазно-излазних операција
      - проналажење на диску блока који садржи тражени слог
      - пренос траженог слога у радну зону корисничког програма

Садржај

- Основни појмови
- Организовање података
- Организације датотека
- Процедуре над датотекама
- Методе приступа
- **Ресурси**

Ресурси

- Извори и литература
  - Pavle Mogin. Strukture podataka i organizacija datoteka. 3. izdanje. Računarski fakultet (Beograd, Srbija), CET (Beograd, Srbija). 2008.
    - Glava 4. Osnovne strukture podataka datoteka
    - Glava 5. Fizičke strukture datoteka i postupci razmene podataka
    - Glava 6. Organizacija, traženje i obrada datoteke